

הפעלה 3: בין חרדים לחילונים רקע

הרב שמואל מוהליבר התייחד בכך ששילב תביעה לנאמנות לתורת ישראל יחד עם תמיכה נלהבת בחזון הלאומיות היהודית החדשה.

לאורך כל פועלו של הרב מוהליבר עוברת כחוט השני בצורה בהירה תפיסתו כי עם ישראל חייב להתלכד ולחיות "באהבה גמורה ובאחדות שלמה". הוא השמיע פעמים רבות את הטענה כי "יסוד כל התורה הוא שלום ואהבה", אך לא הסתפק בדיבור אלא אף פעל כמיטב יכולתו להגשמת משנתו זו. במכתב שכתב בימיו האחרונים הוא קורא ומבקש "מכל אחינו החובבים את ציון באמת ועוסקים ביישובה באמונה להתאחד יחד ולעבוד לטובת המפעל הזה בכל כחם ויכולתם".

בהפעלה זו נכיר את תפיסת אחדות העם שעומדת ביסוד משנתו של הרב מוהליבר ואת פעולותיו ברוח זו הלכה למעשה.

מטרות

1. להבהיר את המושג "אחדות העם".
2. להכיר את תפיסתו ופעילותו של הרב שמואל מוהליבר למען אחדות העם
3. לדון בהשלכות המושג הזה לחברה הישראלית ולעם היהודי בימינו.

מהלך הפעילות

1. מבקשים מהמשתתפים להגדיר את המושג "אחדות העם".
2. מחלקים למשתתפים את מאמרו של הרב יובל שרלו (נספח 1). הם מתבקשים לקרוא את המאמר ולסמן בו מילות מפתח.
3. מקיימים דיון קצר שבו מבהירים את המושג "איש האחדות".
4. לקראת הקרנת המיצג האורקולי מעלים את השאלה: האם ניתן לאפיין את הרב מוהליבר כ"איש האחדות"? מדוע? מהם אפיוניו כאיש אחדות?
5. מקרינים את המיצג האורקולי.
6. לאחר הצפייה במיצג מחלקים למשתתפים קטעים מדבריו של הרב מוהליבר (נספחים 2, 3, 4) – כל קבוצה קוראת קטע אחד - ומבקשים מהם לענות על השאלה: מהי תפיסת אחדות העם של הרב מוהליבר כפי שהיא באה לידי ביטוי בקטע שקראו?
7. לחלופין ניתן לחלק לקבוצה את דפי הלימוד (נספח 5).
8. מסיימים בקריאת תיאור דמותו של הרב מוהליבר מתוך "הרעיון הציוני" (נספח 6).
9. לסיכום הדיון ניתן לדון בשאלה: מה ניתן ללמוד מעמדתו של הרב מוהליבר למציאות ימינו, והאם גישתו מאפיינת את הציונות הדתית גם היום.

כמה מילים על אחדות הרב יובל שרלו

אחדות היא מילת קודש, הבאה מעולם הערכים והאמונה ולא רק מעולם הפראקטיקה. אמנם, היא גם מעניקה יכולת כוחנית גדולה, אולם שורשה אינו מצוי בניסיון לנצל את האחדות כדי לצבור עוצמה, יכולת ביצוע או רווחים גדולים. האחדות נובעת מתוך אמונה עמוקה כי השלם הוא הרבה יותר מסך כל הפרטים המרכיבים אותו; היא נובעת מתוך כך שאנו מאמינים כי ד' אחד, וחכמינו לימדו אותנו כי בתפילין של ריבוננו של עולם כתוב כביכול "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". לא זו בלבד, אלא שהם לימדו אותנו כי אפילו בשעה שהאומה ישראלית עובדת עבודה זרה - אם היא מאוחדת ריבוננו של עולם מכיל אותו בקרבו. היא נובעת גם מענווה עמוקה ומתודעה שכל אחד מחלקי האומה חסר הוא, ולפיכך הוא נזקק באמת למפגש עם השני. למעלה מכך, רבינו הגדול הרב קוק לימדנו כי הקשר עם מי שחולק עליך ומתנגד לך מציל אותך עצמך מפני הסכנות שקיצוניות בעולם התפיסות שלך עלולות להמיט על עצמך. לפיכך, החתירה לאחדות היא מהותית ולא טכנית.

אחדות מלווה באופן מתמיד בחבורת מילים הקשורה בה. אחדות היא למעשה שפה משל עצמה. לא ניתן לדבר על אחדות בלי שימוש במילים "ויתור", "פשרה", "נסיגה" ו"נכונות". מילים אלה הן אלה המכשירות מקום לחיבור אמיתי, בו כל צד מפנה חלל בתוך עצמו כדי שהצד האחר ייכנס לתוכו, ועל בסיס כניסה זו יתהווה קשר אחדות אמיתי. בעולם בו המילים המנחות הן "בלי פשרות", "אין לעשות ויתורים" לא ניתן לדבר כלל על אחדות אמיתית, שכן אין בעולם זה מקום בו יוכלו שני הצדדים להיפגש. הציפייה כי בעולם של אחדות יוכל כל אחד ללכת בדרכו שלו במלואה, ואף על פי כן לחיות באחדות, היא במקרה הטוב טעות נאיבית ובמקרה הרע ריקון מושג האחדות ממהותו.

האויב הגדול ביותר של האחדות הוא השימוש בה ככלי מניפולטיבי - רוממות האחדות בגרונם וחרב פיפיות בידם. את המניפולציה ניתן לזהות בקלות יתרה: נשמעים קולות רמים בזכות האחדות, אולם נוסף להם רק תנאי אחד קטן - שכולם יחשבו ויסיימו עם הקורא לאחדות. על כן, בכל מקום בו נשמעת קריאה לאחדות מצטרפת אליה השאלה הפשוטה: מה מוכן הקורא לאחדות לעשות למענה, ועל מה הוא מוכן לוותר בנכסיו הרוחניים שלו כדי להכיל את עמדת השני. מי שאין לו תשובה מפורשת ומוכחת לשאלה זו נושא את שם האחדות לשווא. ראייה לדבר: כל גוף מפולג ומפוצל בוחר לו דווקא את הכינוי "המאוחד" "האיחוד" "איחוד" ועוד מילים מעין אלה, הבאים לחפות על דבר מה פגום בתפיסת האחדות. גם במישור החברתי ובמישור הלאומי נתבע כל החותר לאחדות והמדבר בשמה לענות על השאלה הגדולה: מה אתה מוכן להביא עמך לאחדות זו, והיכן אתה מוכן לפסוע לאחור? מה המקום שיש בעולמך לתפיסות העולם של השני, ועד כמה אתה מבין כי בכניסתך לחופה עימו אתה מקבל על עצמך לא להביא את כל מה שיש בכי לידי ביטוי? האם אתה מוכן להיכנס לעולמו של השני על קצות האצבעות, או שאתה מתכוון לרמוס ולדרוס את מה שהוא מאמין בו?

איש האחדות הוא זה שיש לו חוט שידרה יציב, אך הוא מכיר גם בחוט השידרה של השני; איש האחדות הוא זה שפיו וליבו שווים, ומה שהוא אומר בחדרי חדרים בעומדו מול החבורה שהוא שייך לה זהה לחלוטין למה שהוא אומר לציבור החיצוני לו שעמו הוא מבקש להתאחד; איש האחדות הוא זה החושב על עצמו כ"אתרוג", אולם מחשבה זו אין פירושה שכל השאר הם "ערבות", אלא שהוא מכיר בכך שיש גם אתרוגים אחרים; איש האחדות הופך באופן מתמיד קונפליקטים לדילמות; ובעיקר - איש האחדות אינו קורא לאחדות. הוא יוצר אותה.

עמדת הרב מוהליבר כלפי החרדים

על יחסם של החרדים לישוב ארץ ישראל

בעזה"י ב' בשבט תרנ"ו

כבוד אהובי, אחי ורעי, נוצרי תורה שומרי מצוותיה, אוהבי ציון להקים חורבותיה, דורשי שלומה לשדד אדמתה ולטעת כרמיה ובראשם עמודי התורה הרבנים הגאונים רועי ישראל.

ברכת ה' וכבודו יהל עליכם סלה.

הן לפלא בעינינו החיזיון, אשר אנו רואים בדבר הגדול והקדוש ישוב-ארץ-ישראל, אשר היא אחת מהמצוות היותר גדולות, אשר אמרו חז"ל עליה כי היא שקולה ככל המצוות ויכולים כל ישראל להשתתף בה אחד המרבה ואחד הממעט. ובכל מדינתנו אשר יש בה כארבעת מיליאן אחינו (ה' ירבה אותם) לא אדע אם ימצא אחד מאלף אשר ייקח חלק במצווה הגדולה הזאת, והרבה מהיראים והחרדים עומדים מרחוק.

לא שקטתי ולא נחתי עד אשר מצאתי שתי סיבות המונעות אותם לקחת חלק בה. א) כי מצב ישראל נתדלדל מאוד וכל איש טרוד להביא טרף לנפשו ונפשות ביתו ואף אותם נדיבי לב אשר יש בכוחם לתת צדקה אומרים, כי עניי עירם קודמים והם נותנים על הצדקות הכלליות שבעירם. ב) כי אנשים נרגנים בדרך שקר על הפועלים האומללים לאמר כי עזבו חלילה את תוה"ק [תורת הקודש] ומצוותיה. והנה להראות לעין כל, כי שתי הסיבות לא תספקנה למנוע את איש מהדבר הקדוש ישוב הארץ, באתי במכתבי זה...

והנני מוקירכם ומכבדכם

ראש המזרחי

(ספר שמואל עמ' סד-סה)

על יחסם של החרדים לחילונים

עוד זאת רעה חולה ראיתי בין יראי מדינתנו והוא כי ירבו לחלוק על הכתות החדשות, אשר לא יעשו כתורה, לבזותן ולגדפן ולרדפן בכל יכולתם. עיקר טענתם הוא, כי כל ישראל ערבים זה בזה, אבל שכחו, כי זהו דווקא כשיש בידם למחות, אבל אם אין בידם למחות פטורים מהערבות, והנה אם כל העדה כולה שומרי תורה ומצוות ואיש אחד יפר תורה אפשר שביכולתם למחות בביזיונות וגידופים.

אבל כשאנשים רבים ייפרדו ויבדלו מהכלל ואף כי מדינות שלמות, היש ביכולתנו למחות בידם? הלא רק נוסף אש ונגדיל את המדורה.

על כן עלינו להשקיט מריב ולהשבית מדון, ונאמר אעפ"י שחטאו ישראל הם, אחינו הם, ולא ידח ממנו נידח, אבל להגדיל מדורת המחלוקת ולהבעיר אש המדון, הלא בזה רק נחלל את שם ה' ושם ישראל בלאומים...

והנה כבר נתקיים זאת בזמן הבית בעוונותינו הרבים שמלחמת האחים הורקנוס ואריסטובלוס הביאו עלינו את הרומיים, ואחרית הדבר היה שנחרב בית מקדשנו ותפארתנו וגלינו מארצנו...

(ספר שמואל עמ' קלח-קלט)

נספח 3:

עמדת הרב מוהליבר כלפי מתיישי המושבות הראשונות

מה שכתב כבוד תורתו שקיבל מכתב מירושלים עיה"ק [עיר הקודש] שאנשי הקאלאניעס הפכו עורף ומחללים את יום שבת קודש ועשים בו כל מלאכה כבימי החול. מה אומר ומה אדבר על מכתבים כאלה המוציאים דיבה שווא ושקר על אחינו היקרים אשר עזבו את ארצם ומשפחתם לעבוד אדמת הקודש, והם סובלים כל עמל ותלאה רק בשביל קדושת וחביבת הארץ, אנשים כאלה יחללו את יום השבת? הן הקאלאניע פתח תקווה ידועה לי היטב, וכל אנשיה הם יראים ושלמים. יש להם גם שני רבנים... ולו ראה כ"ת את איגרותיהם, איך בגודל עוניים ולחצם ועמלם הרב הם מלאים שמחה על כי זכו להפריש מעשרותיהם, אזי היה יודע מעצמו הדיבת שווא של המכתב מירושלים, ואם כותב המכתב הנ"ל עשה זאת בזדון להבאיש את ריחם לא יאבה ה' סלוח לו. כן הקאלאניע יסוד המעלה מאנשי מעזעריטש בפולין, הם כולם יראים ושלמים. הקאלאניע עקרון, אשר אנכי יסדתי על הוצאות השר הנדיב אדמונד דה ראהטשילד בפאריס, באשר פעלתי אצל השר הזה כשלוש שנה ויותר עת היותי בפאריס, והדברים בזה ארוכים, הם כולם עובדי אדמה מנעוריהם, כשרים ויראי ה' למאוד.

(שו"ת מהר"ש מוהליבר, אורח חיים סימן יט)

עמדת הרב מוהליבר כלפי מתיישי גדרה

ב"ה, יום ה', ז' טבת תרח"ם (22 בדצמבר 1887)

כבוד האדון הנכבד, גביר בעמיו, חכם ושלם, הר"ל ד"ר פינסקער נ"י,

מכתבו מן ב' דחנוכה קבלתי. תשובתו בדבר בני גדרה אינה מספקת, כי הן אמת כי האחדות הוא דבר היותר גדול בכל עם ועם ובפרט לעם בזוי ושסוי כעמנו, אבל אם לא נתאמץ בכל יכולתנו לראות, שהאנשים אשר עלו שמה יהיו שומרי תורה ומצוותו, ידע כבודו הרם, כי לא יתאחדו שם עם אחינו אשר הם תושבים מכבר, ואם כן אין אנו מסייעים לעשות אחדות ושלום, אבל אנו מרבים פירוד ומחלוקת. ועל כבודו הרם החובה ליתן חוכמה ודעת בלב אוהביו, כי אם חלילה הבאים שם יפרו את התורה והמצווה, אזי יהרסו את היישוב עד היסוד ויגרמו רעות גדולות ועצמות לכלל אחינו, כי היחשוב כבודו הרם, כי ארץ הקדושה היא כארץ אשכנז או צרפת או אף כארץ רוסיא, אשר תוכל לקלוט אל תוכה כשומר תורה כמפר תורה? לא כן הדבר. העם היושב בקרבה עד היום מאחינו האשכנזים הם נשויי פשע יראים ושלמים עם ה' ותורתו, מקנאים גדולים, ואם יתברר אצלם על איזה אנשים כי לא שמרו חוקי התורה בפרהסיא, אזי יתעבום וישנאום וישקצום, ואם אשר יהי ביכולתם לא יניחו מלרדפם ולהדפם. ומה יהי תוצאות דברים כאלה? על כן עלינו לעשות כל מה שאפשר להשיב את בני גדרה לדרך התורה והמצווה, ואם לא יאבו לשמוע לקול הורים אזי אין אופן אחר כי אם שילכו להם למדינות שבחוץ-לארץ ויעשו מה שליבם חפץ...

(כתבים מס' 727: אצ"מ 9/10/17 A)

נספח 4: בין ישוב ארץ ישראל לשמירת מצוות

...והנה כמעט כל הפוסקים, ולכל הפחות רובם ככולם, הסכימו... שגם בזמננו חיוב העלייה לארץ ישראל במקומו עומד, ומה מאוד נפלאתי על כמה גדולי עמנו המופלגים בתורה וחסידות שהתנגדו לעיקר ישוב ארץ הקודש על ידי קניית שדות וכרמים ולהושיב עליהם איכרי ישראל, באמרם כי האיכרים ובפרט הצעירים לימים אינם שומרים את התורה. כי לו היו דבריהם כנים, הנה כבר כתבנו שהקב"ה רוצה יוצר שישבו בניו בארצו אף על פי שלא ישמרו את התורה כראוי ממה שישבו בחו"ל וישמרוה כראוי, ובפרט כי אפילו השונא היותר גדול להישוב לא יאמר חלילה שבארץ הקודש נעשו גרועים ממה שהיו בחו"ל, ואדרבא כולי עלמא יודו, שאף היותר גרועים שבאו לשם שבו מזרכם והטיבו מעשיהם מבתחילה. ואם כן אפילו אם היה אמת בדברי מוציאיי הדיבה שהם עדיין חוטאים ולא עזבו דרכם הרעה לגמרי, על כל פנים הלא הטיבו את אשר עשו בתרתי: א) שהמצווה גדולה ישיבת ארץ ישראל בידם, וב) שגם בשמירת התורה והמצוות הוטבו הרבה.

אמנם אחרי שזיכני ה' והייתי בארץ הקודש בעצמי וביקרתי בעצמי את רוב הקולוניות, רובם ככולם כמעט, הנני אומר בפה מלא, כי כל מה שדיברו עליהם בפריצות מעשיהם היא דיבת שווא ושקר. יש מהם הרבה אשר הם צדיקים באמת, אשר זכו לישב בארץ הקודש ולשמור מצוות התלויות בארץ וליהנות מיגיע כפיהם ממש, בלי אונאה ותרמית, וגם לעסוק בתורה ומצוות בדחילו ורחימו, וליתן צדקה כפי כוחם; ויש מהם בינוניים בקיום התורה והמצוות כמו אצלנו הבינוניים, אבל על כל פנים יש להם שלוש מעלות אלה: ישיבה בארץ הקודש, העסק בישוב הארץ, ושמירת המצוות התלויות בארץ. ואם אולי נמצאים בהם גם גרועים, הוא רק בדרך כל עיר ועיר, אשר הטבע מחייב להיות בהם גם גרועים, אבל אצלם הם מיעוטא דמיעוטא, ולא יזדמן אצלם כמו אצלנו שיחלל שבת או יעשה עבירה אחרת בפרהסיא.

(מתוך: "מטרת נסיעתי לארצנו הקדושה" פורסם בספר "שיבת ציון" - קובץ מאמרי גאוני הדור ושבת ישוב ארץ ישראל מאת ר' אברהם יעקב סלוצקי וורשא תרנ"ב, מהדורה שביעית בהוצאת מכון הר ברכה תש"ס)

...נחוץ לתקן, אשר בני ציון שלכם נאמן למטרתנו יחיו ביניהם באהבה ואחוה גמורה, אף כי חלוקים בדעותיהם בדברים שבין אדם למקום. ואף שימצאו אנשים, אשר יחזיקו את חבריהם לפורצי גדר, אך עליהם להתבונן לו הייתה שרפה גדולה בביתם והיה הכל בסכנה, הונו גם נפשו, ויבוא אחד, שהוא פורץ גדר בעיניו, להציל אותו ואת כל אשר לו, האם לא היה מקבלו באהבה ושמחה? הלא כן, אחי, הננו כולנו היום! אש גדולה יצאה בקרבנו, שלהבת נוראה, וכולנו עומדים בסכנה, שונאינו רבו ופרצו ומספרם כבר למליונים רבים הגיע, ואלמלא מוראה של מלכות כבר חיים בלעוננו, ועתה כאשר נמצאו לנו אחים בעת צרה כזאת, המושיטים לנו את ידם לעזרה, לעשות כל מה שביכולתם להציל את עמנו ולחלצו מן המצר, האם יהין לב אחד מאתנו לדחותם? יתבוננו כולם היטב וברית אחים לא תופר!...

יסוד חבת ציון הוא, לנצור את התורה פולה כפי שהיא מורשה לנו דור דור בלי כל גרעון ותוספת. אינני מכונן בזה להוכיח לאנשים פרטים בהנהגתם, כי כבר אמרו חז"ל: 'תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח' כי אם הנני אומר זאת בדרך כלל, כי תורתנו, שהיא מקור חיינו, צריכה להיות יסוד תחייתנו בארץ אבותינו". (מתוך מכתבו של הרב מוהליבר לקונגרס הציוני הראשון, ספר שמואל עמ' סח-ט)